

ЧИ ДОЦІЛЬНЕ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУРИ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Ю.І. Азаров

*професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

М.П. Климчук

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Як відомо, учасники кримінального провадження мають певний обсяг гарантій, під якими розуміється система або сукупність правових способів та засобів, що забезпечують усім і кожному рівні правові можливості для надбання та реального здійснення своїх прав і свобод при судовому розгляді кримінальних справ [1, с. 13]. Разом з тим у сучасній науковій літературі з цього питання, в силу його принципової важливості для науки кримінального процесу, всебічності та масштабності, залишається низка невирішених питань, зокрема мова йде про можливості застосування заочного провадження з метою реалізації завдань кримінального провадження, – забезпечення захисту законних інтересів сторін.

У сучасний період простежуються активні намагання законодавця щодо запровадження в українському кримінальному судочинстві інституту заочного кримінального провадження, який зможе забезпечити швидкість та ефективність судового розгляду, в певній мірі спростить його, сприятиме підвищенню відповідальності сторін за свої дії та попередженню тяганини й зловживань з боку відповідачів. Особливо гостро питання можливого спрощення звичайних судових процедур постає у зв'язку із загальною стурбованістю, яку викликає тепер в умовах глобалізації тероризм та інші злочини, як наприклад, організована і транснаціональна злочинність, незаконний обіг наркотиків, торгівля людьми, порушення законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [2, с. 64].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, визначенню мети та сутності такого захисту присвячені наукові праці П.С. Астахова, А.С. Барабаш, О.О. Казакова, Л.М. Лобойка, В.Т. Маляренка,

М.А. Маркуш, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, Р.Г. Песцова, П.П. Пилипчука, Д.П. Письменного, С.М. Стахівського, І.Я. Фойницького та ін.

Мета статті з'ясувати, які ризики в собі несе процедура заочного засудження, визначити доцільність її запровадження у кримінальне судочинство України.

Основні результати дослідження. Заочне провадження є однією з форм кримінального провадження, яка дозволяє вирішити завдання, закріплені в ст. 2 КПК [3]. У науці кримінального процесу немає однозначної думки стосовно цієї процесуальної форми. Так, окремі науковці вважають, що заочне провадження сприятиме порушенню права обвинуваченого на захист і принцип змагальності сторін, знижує активність суду у процесі судового розгляду, як свідчить аналіз тексту нового КПК – саме позиція цих фахівців отримала підтримку українських законодавців [4; 5]. Ця позиція не є новою, вона збігається з принципами міжнародного права, які виходять з того, що кожен обвинувачений має право особисто брати участь у судовому процесі і захищати себе особисто [6].

На переконання інших вчених така форма кримінального провадження є цілком прийнятною, оскільки захищає права потерпілих, сприяє встановленню справедливості [7, с. 48].

На сьогодні відсутність можливості притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування чи суду (наприклад, шляхом виїзду за межі території України) з одного боку, дозволяє їм уникати покарання за вчинені кримінальні правопорушення, а з іншого – унеможливорює захист прав потерпілого та компенсацію заподіяної йому шкоди як цивільному позивачу у кримінальному процесі [8]. Відповідно права потерпілих безумовно порушуються, судові органи та держава втрачає авторитет, положення КПК набувають ознак декларативності, що є не припустимим.

Передбачається, що заочним кримінальним переслідуванням нівелюється можливість злочинця затягувати розгляд кримінального провадження та винесення вироку шляхом ухилення від явки до слідчого, прокурора і в суд. Така процедура повинна дати можливість розслідувати і розглянути кримінальне провадження без участі підозрюваного, визначити його винуватість і призначити покарання. Повинен зменшитись обсяг кримінальних проваджень, які «зависли» на досудовому розслідуванні та в судах. Це, в свою чергу, дасть можливість органам досудового розслідування та суду позбутись проваджень, за якими необхідно встановлювати і доставляти осіб, які переховуються від правосуддя за кордоном. Відповідно, основні сили і засоби мають бути скеровані на кримінальні провадження, за якими підозрювані не ухиляються від слідства і суду.

Запровадженням процедури спеціального досудового провадження та спеціального судочинства в українське законодавство імплементуються норми міжнародного права. Варто нагадати, що заочні кримінальні переслідування передбачені законодавством ряду європейських країн (зокрема, це Бельгія, Данія, Італія, Франція, Швейцарія тощо).

Так, відповідно до ст.423 КПК Болгарії, суд має право заочно розглядати справу, у разі неучасті у судовому засіданні засудженого з неповажних причин. При цьому, засуджена особа має право на перегляд справи протягом 6-ти місяців, у разі, якщо вона надасть докази щодо наявності поважних причин з приводу її відсутності на розгляді справи.

Згідно зі статтями 232, 234, 276 КПК Німеччини, розгляд справи може здійснюватися заочно, якщо обвинуваченого було належним чином повідомлено про те, що розгляд справи може проводитись за його відсутності. У випадку здійснення розгляду справи за відсутності обвинуваченого, його інтереси повинен представляти захисник на основі відповідної письмової довіреності. Розгляд справи здійснюватиметься за відсутності обвинуваченого у випадку, коли його місцезнаходження невідоме, він/вона перебувають за кордоном або за умови, що його участь у слуханнях є неможливою чи необґрунтованою. Особа, яка відсутня під час розгляду справи, не буде повідомлятися про хід провадження у справі.

Заочне провадження за КПК Румунії застосовується тоді, коли є відсутньою одна зі сторін процесу, незважаючи на те, що вона була своєчасно і у встановленому законом порядку поінформована про порушення кримінальної справи (ст.242).

Закон «Про кримінальне судочинство» Чехії у §§ 202, 163, 224, 173, 39 передбачає, що у разі відсутності обвинуваченого, суд може проводити розгляд справи за умови, що суд дійде висновку про можливість розгляду справи та прийняття рішення у ній без присутності обвинуваченого, якщо при цьому: обвинувальний висновок був належним чином надісланий обвинуваченому, а сам обвинувачений був належним чином повідомлений про розгляд справи судом; про подію, що є предметом обвинувального вироку, обвинувачений вже був допитаний компетентним органом, що діє в кримінальному провадженні, порядок порушення кримінальної справи був дотриманий, а обвинуваченому було роз'яснено його право ознайомлюватись з матеріалами справи, та подавати клопотання по ходу слідства.

КПК Швейцарії у ст.366 вказує, що у випадку, якщо обвинуваченого, якого було належним чином повідомлено, не з'явився до суду першої інстанції, суд призначає нове засідання та надсилає відповідне повідомлення обвинуваченому про це або ж дає вказівки щодо забезпечення його/її присутності у суді. Якщо обвинувачений знову не з'явився на засідання або ж його не можливо доставити до суду, розгляд справи може здійснюватися за його відсутності. Якщо обвинувачений страждає на психічне захворювання або у випадку, коли він тримається під вартою, відмовляється від його доставки на судове засідання, суд може проводити розгляд справи за його відсутності.

Також запровадження вказаного інституту відповідає міжнародним стандартам та рекомендаціям: Резолюція 75 (11) Комітету Міністрів Ради Європи щодо критеріїв, які регламентують провадження, що здійснюється за відсутності обвинуваченого; Рекомендація № R (87)18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо спрощення кримінального судочинства»: держави-члени повинні розглянути питання про надання судам першої

інстанції можливості розглядати справи і приймати в них рішення за відсутності обвинуваченого, за умови, що обвинувачений був проінформований належним чином про дату слухання та про своє право на законне чи інше представництво у суді.

Існування процедури заочного кримінального провадження не викликає заперечень і з боку Європейського суду з прав людини (рішення від 18.05.04 у справі «Шомоді проти Італії» (Somogyi v. Italy), рішення від 14.06.01 у справі «Меденіца проти Швейцарії» (Medenica v. Switzerland) тощо), за умови, що при цьому дотримуються гарантії, які забезпечують права особи, закріплені Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод.

У зв'язку з викладеним у Верховній Раді України було зареєстровано відповідний законопроект про заочне кримінальне переслідування осіб, які переховуються від правосуддя за межами країни за №4448а. Законопроектом пропонується встановити, що стосовно особи, яка переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, якщо вона перебуває за межами України, кримінальне провадження може проводитися за спеціальною процедурою спеціальне досудове провадження та спеціальне судочинство [9].

Запропоновані зміни обумовлені відсутністю у чинному законодавстві процедури притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування чи суду. Наявність таких прогалин призводить на практиці до неможливості забезпечити реалізацію принципу невідворотності кримінального покарання та належним чином захистити публічні інтереси держави та права осіб, які потерпіли від кримінального правопорушення.

За законопроектом спеціальне провадження передбачає, що розслідування і судовий розгляд кримінального провадження може проводитися без присутності самого підозрюваного або обвинуваченого. Також пропонується встановити, що конфіскація майна застосовуватиметься як покарання за дії, спрямовані на силову зміну чи повалення конституційного ладу; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, життя державного чи громадського діяча; державну зраду; диверсію; шпигунство; теракт, включаючи заклики і притягнення інших, створення терористичних організацій; створення незаконних збройних формувань.

Передбачається, що запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, підозрюваних у зазначених злочинах. Разом з тим особа вважатиметься підозрюваною та ознайомленою з цим фактом, навіть якщо повідомлення про підозру не буде вручене їй особисто, а відправлене на останню адресу її реєстрації і надруковано в українській державній пресі.

На думку окремих юристів, законопроектом порушуються норми КПК та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р., не забезпечується весь перелік прав особи щодо повідомлення її про відкриття кримінального провадження проти неї. Також пропонується позбавити підозрюваного повного переліку прав на захист. Наприклад, навряд чи можна

увияти собі забезпечення права обвинуваченого на останнє слово за його відсутності на суді [9].

Законопроектом також передбачається, що при спеціальному досудовому розслідуванні закріплюється вимога про обов'язкову участь захисника в кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких воно здійснюється. Але виходить, що захисник буде виконувати свої зобов'язання не лише за відсутності спілкування з підозрюваним, обвинуваченим, а й за відсутності можливості познайомитися з ним, побачити особу, яку він захищає [10]. Тому залишається відкритим питання, яким чином при цьому будуватиметься лінія захисту при відсутності у захисника даних про обставини, фактичні дані, які могли бути повідомлені йому виключно клієнтом.

На думку експертів, внесений Законопроект виглядає як документ, який надає можливість новим політичним елітам здійснити переділ власності тих осіб, які зараз перебувають за кордоном, і щодо них відкрито (або буде відкрито) кримінальні справи. Законопроект досить умовно і побічно згадує про те, що правоохоронні органи та суд повинні ще обов'язково довести факт того, що особа умисно уникає правосуддя і ховається, перед тим як починати заочне провадження [9].

Вважаємо, що до можливих негативних наслідків запровадження інституту спеціального досудового провадження та спеціального судочинства в Україні слід віднести проблемність дотримання основних принципів кримінального судочинства. Так, є багато питань щодо забезпечення права підозрюваного на захист. Зокрема, це стосується, дачі показань, надання доказів, участі та присутності при проведенні слідчих (розшукових) дій, в судових засіданнях, звернення до суду з останнім словом. Нейтралізувати цим моменти в повному обсязі дуже важко. Частина з них усувається обов'язковою участю захисника у заочному кримінальному переслідуванні. Проте, особисті права підозрюваного, обвинуваченого, наприклад, останнє слово в судовому засіданні реалізувати через захисника неможливо.

Не виключені в майбутньому й зловживання органами досудового розслідування і суду заочними процедурами. Не можна виключити, що відкриття кримінальних проваджень та проведення з ними заочних процедур будуть використовуватися для боротьби з неугодними для чинної влади. У цій ситуації стримуючим фактором повинна бути незалежна, об'єктивна судова система, яка буде контролювати застосування заочної процедури, перешкоджати зловживань, порушень у цій частині. Зокрема, такий механізм вже передбачений у внесеному законопроекті – заочна процедура під час досудового розслідування застосовується за постановою слідчого судді, що прийнята на підставі клопотання слідчого, та погоджена прокурором.

Крім того, вбачаються певні колізії міжнародно-правових норм з національним кримінальним процесуальним законодавством. Заочні процедури кримінальних проваджень ратифіковані із застереженням, що в Україні вони не застосовуються і не виконуються. Відповідно, не зможуть бути виконані і заочні вироки українських судів у країнах-підписантів цих міжнародних актів.

Висновки. Не дивлячись на те, що заочне провадження вже тривалий час використовується світовою юридичною практикою, як один із процесуальних засобів досягнення компромісу з метою повноцінного захисту прав сторін у кримінальному процесі, з впровадженням вказаного інституту в правозастосовну практику України повинні бути розроблені дієві механізми контролю і стримування, які будуть попереджувати зловживання і порушення при прийнятті рішення про проведення заочних процедур і при їх реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Трофименко В.М.* Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду : дис....канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.М. Трофименко. – Харків, 2000. – 226 с.

2. *Песцов Р.Г.* Заочне провадження в кримінальному судочинстві України : дис. на здобуття...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р.Г. Песцов. – К., 2012. – 191 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90–91).

4. *Головатий С.А.* Проблемні аспекти реформування кримінального судочинства / С.А. Головатий // Право України. – 2004. – № 3. – С. 13–17.

5. *Онопенко В.В.* Гарантії правосуддя в контексті норм міжнародного права / В.В. Онопенко // Юридична газета. – 20.08.2003 р. – № 3 (3). – С. 13–17.

6. Международный пакт о гражданских и политических правах (Резолюция 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН : от 16.12.1966 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/rastpol.shtml.

7. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (1973–2004) : Офіційне видання / За заг. ред. Голови Верховного Суду України В.Т. Маляренка. – К., 2004. – С. 46–56.

8. Новини України та світу УКРІНФОРМ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrinform.ua/.

9. Інтернет-стаття : Без права на захист. Що дасть закон про заочне засудження від 06.10.2014 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ua.korrespondent.net.

10. Законопроект про заочне кримінальне переслідування осіб, які переходять від правосуддя за межами країни за №4448а від 03.10.2014 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rbc.ua/.../zaochnoe-ugolovnoe-presledov.

Азаров Ю.І., Климчук М.П. Чи доцільне запровадження процедури спеціального досудового провадження та спеціального судочинства в Україні

Стаття присвячена з'ясуванню сутності та доцільності спеціального досудового провадження та спеціального судочинства в Україні, запровадження якого передбачається законодавцем у майбутньому, а також широко обговорюється теоретиками та практиками у галузі кримінального процесу. Визначається, які ризики в собі несе вказана процедура заочного провадження у разі внесення відповідних змін у кримінальне процесуальне законодавство.

Ключові слова: спеціальне досудове провадження, спеціальне судочинство, заочне провадження, учасники кримінального провадження, захист прав особи.

Азаров Ю.И., Климчук М.П. Целесообразно ли введение процедуры специального досудебного производства и специального судопроизводства в Украине

Статья посвящена определению сущности и целесообразности специального досудебного производства и специального судопроизводства в Украине, введение которого предполагается законодателем в будущем, а также широко обсуждается теоретиками и практиками в области уголовного процесса. Определены риски, которые содержит указанная процедура заочного производства в случае внесения соответствующих изменений в уголовное процессуальное законодательство.

Ключевые слова: специальное досудебное производство, специальное судопроизводство, заочное производство, участники уголовного судопроизводства, защита прав человека.

Azarov Y.I., Klimchuk M.P. Is it appropriate to the introduction of a special pre-trial procedures and special proceedings in Ukraine

The article is devoted to the elucidation of the nature and appropriateness of special pre-trial proceedings and special proceedings in Ukraine, the introduction of which is expected in the future legislator and widely discussed by theorists and practitioners in the criminal process. Determine which risks a procedure is indicated in absentia proceedings if the appropriate changes in the criminal procedure law.

Keywords: special pre-trial proceedings, special proceedings, proceedings in absentia, the participants of the criminal proceedings, the protection of individual rights.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2014.